

BÜTÇE VE CARI İŞLEMLER DENGESİ ARASINDAKİ İLİŞKİ: TÜRKİYE ÖRNEĞİ (1989-2004)

Mehmet MUCUK*

Özet

İkiz açıklar hipotezine göre bütçe ve cari işlemler açığı arasında bir bağlantı bulunmaktadır. Keynezyen Geleneksel Görüş bu ilişkiyi kabul ederken Ricardocu Denklik Hipotezi reddetmektedir. Bu çalışmada Türkiye'deki bütçe ve cari işlemler dengesi arasındaki ilişki en küçük kareler ve VAR tekniğiyle 1989–2004 dönemi üçer aylık verileri kullanılarak araştırılmıştır. Ampirik bulgular ise bütçe ve cari işlemler dengesi arasında karşılıklı bir ilişkinin bulunduğu göstermektedir.

Anahtar Kelimeler: Bütçe Dengesi, Cari İşlemler Dengesi, İkiz Açıklar Hipotezi

Abstract

According to twin deficits hypothesis, there is a linkage between budget deficit and current account deficit. While conventional Keynesian view accepts this relation, Ricardian equivalence hypothesis rejects it. The relationship between budget balance and current account balance in Turkey is examined in this study with least squares and VAR technique using quarterly data related to 1989–2004. Empirical findings indicate bidirectional causality between budget and current account balance.

Keywords: Budget Balance, Current Account Balance, Twin Deficits Hypothesis

Giriş

Bütçe ve cari işlemler dengesi arasındaki ilişki, 1980'lerde ABD ekonomisinde yaşanan gelişmeler üzerine geniş bir tartışma alanı yaratmıştır. Ülkedeki stagflasyon krizini aşabilmek amacıyla Başkan Reagan tarafından hayata geçirilen arz – yanlı iktisadi politikalar gereği, vergilerde indirime gidilerek üretimin hareketlendirilmesi ve kamu harcamalarının disipline edilmesi yönünde önemli adımlar atılmıştır. Ancak özellikle savunma gider-

* Öğr.Gör., Selçuk Üniversitesi, İİBF,Kampüs Konya.

lerinden kaynaklanan nedenlerle harcamaların yükseliş trendi kırılmamış ve kamu gelirleri de vergisel tedbirlerden dolayı beklenilenin çok üzerinde bir düşüş göstermiştir. Nitekim devlet bütçesindeki açık 1979'da 40 milyar dolar seviyesinden 1983'de 207 ve 1986'da da 221 milyar dolara kadar çıkmıştır. Bütçe açıklarının beraberinde getirdiği borçlanma gereksinimi ise faiz oranlarının yüksek değerlerde kalmasını ve doların da aşırı değer kazanmasına yol açmıştır. 1980'lerin ilk yarısında dolar, ABD'nin uluslararası ticaretinin yaklaşık % 61'ini teşkil eden 15 ülkenin parasına göre % 36 oranında değer kazanmıştır. Bütçe açıklarının kaynaklık ettiği faiz ve dolardaki söz konusu gelişmeler, yatırımlar ve dış ticaret dengesi üzerinde olumsuz etkiler meydana getirerek cari işlemler açığı sorununu gündeme taşımıştır. 1980 yılında 2 milyar dolar fazla veren cari işlemler hesabı 1987 yılında 161 milyar dolar açık vermiştir. Zaman içinde diğer gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerin, kamu kesimi ile dış ticaret alanında eş anlı beliren yüksek düzeydeki açıklar, bu soruna evrensel bir nitelik kazandırarak açıklar arasında bağlantı olduğunu kabul eden "İkiz Açıklar Hipotezi" tartışmalarının sürmesini sağlamıştır.

1. İkiz Açıklar Hipotezinin Teorik Temelleri

Bütçe ve cari işlemler dengesi arasında nedensel bir bağıntının bulunduğunu belirten ikiz açıklar hipotezinin açıklanmasında genel olarak milli gelir özdeşliğinden yararlanılmaktadır. İktisadi yaklaşımların konuya bakışı ise iki gruba ayrılmakta Keynezyen Geleneksel Görüş söz konusu hipotezin geçerliliğini kabul ederken ve Ricardocu Denklik Hipotezi ekonominin iç ve dış dengeleri arasında ikiz açıklar hipotezinde öngörüldüğü biçimde bir ilişkinin bulunmadığını ileri sürmektedir.

1.1. Milli Gelir Özdeşliklerinden Hareketle İkiz Açıklar Hipotezi

Dışa açık ekonomilerde milli gelir (Y): özel tüketim harcamaları (C), yatırım harcamaları (I), kamu harcamaları (G) ve ithalat ile ihracat arasındaki farkı belirten net ihracat (X-M) toplamından oluşmaktadır.

$$Y = C + I + G + (X - M) \quad (1.1)$$

Cari işlemler dengesi ile bütçe dengesi arasındaki ilişkiyi gösterebilmek için eşitliğin tasarrufları da içerecek şekilde düzenlenmesi gerekmektedir.

Dışa açık ekonomilerde ulusal tasarruflar (S) ise milli gelirin özel ve kamu kesimi tarafından tüketilmeyen kısmına tekabül etmektedir.

$$S = Y - C - G + CA \quad (1.2)$$

Burada (Y - C - G) ifadesi yatırımlara eşit olduğu için ulusal tasarruflar, yatırımlar ile cari işlemler açığı toplamına eşit olmaktadır.

$$S = I + CA \quad (1.3)$$

Açık ekonomilerde cari işlemler hesabı fazlası ülkenin net yabancı yatırımı olarak nitelendirilmektedir. (1.3) numaralı denklem, kapalı bir ekonominin tersine dışa açık bir ekonominin kendi gelirini artırmak için yerli ve yabancı yatırımları kullandığını göstermektedir.

$$S = Spr + Sgov \quad (1.4)$$

Spr vergi sonrası harcanabilir gelirin, tüketilmeyen kısmını yansıtmaktadır.

$$Spr = Y - T - C \quad (1.5)$$

Kamu kesimi tasarrufları ise kamu gelirleri (T) ile kamu harcamaları arasındaki farkı göstermektedir.

$$Sgov = T - G \quad (1.6)$$

Bu tanımlamalardan hareketle denklem (1.3)'deki ulusal tasarruf eşitliği şu şekilde yazılabilir:

$$Spr + Sgov = I + CA \quad (1.7)$$

$$(Y - T - C) + (T - G) = I + CA \quad (1.8)$$

$$CA = (Spr - I) + (G - T) \quad (1.9)$$

Burada (G - T) ifadesi kamu gelirleri kamu harcamaları arasındaki farkı yansıtan bütçe açığını (BD), (Spr - I) ise özel tasarruflar ile özel yatırımlar arasındaki farkı ifade eden tasarruf açıklarını göstermektedir. Dolayısıyla dışa açık bir ekonomide cari işlemler açığı, bütçe açığı ile tasarruf yatırım farkı toplamına eşit olmaktadır.

$$CA = SD + BD \quad (1.10)$$

Bu denklem cari işlemler ve bütçe dengesi arasındaki bağlantıyı ortaya koyabilmek açısından teorik bir çerçeve sunmaktadır. Cari vergileme ve özel tasarruf açığının sabit olduğu varsayımı altında kamu harcamalarında meydana gelen artış, bütçe açığının yükselmesine neden olarak ulusal tasarruflar üzerinden cari işlemler hesabının etkilenmesine yol açmaktadır. Bu yolla kamu harcamaları artışından kaynaklanan bütçe açığının cari işlemler fazla-

sını azaltacağı veya mevcut olan cari işlemler açığını artıracığı söylenebilmektedir. Cari işlemler açığı olması halinde ise milli gelirdeki azalma sebebiyle toplam ulusal tasarruflar azalma göstermekte ve sonunda bütçe açığı ortaya çıkabilmektedir. Ancak bütün bu değerlendirmelerin muhasebe hesabı ve bulunan denkliklerin de tanım gereği ortaya çıktığının dikkate alınması gerekmektedir. Dolayısıyla (1.10) numaralı denklem bütçe açığının yol açabileceği etkileri göstermekle birlikte herhangi bir sebep-sonuç ilişkisi içermemekte, yani ilişkinin yönü hakkında net bir bilgi vermemektedir (Timur, 2005: 24).

1.2. Keynezyen Geleneksel Görüşten Hareketle Bütçe ve Cari İşlemler Dengesi Arasındaki İlişki

Bütçe açıkları ile cari işlemler açıkları arasında kuvvetli bir bağıntı bulunduğu kabul eden Keynezyen Geleneksel Görüş, “Keynezyen Gelir–Harcama Yaklaşımı”, “Mundell–Fleming Modeli” ve “Feldstein Zinciri Hipotezi” doğrultusunda ikiz açıklar hipotezine açıklama getirmektedir.

Gelir – Harcama yaklaşımına göre; vergi gelirlerinin azalması ya da kamu harcamalarının artması sonucu büyüyen bütçe açıkları, üretim ve tüketim üzerinde olumlu etki yaparak milli gelir düzeyini yükseltmektedir. Milli gelirdeki bu gelişme de tüketim tercihini yabancı mallar yönünde değiştirerek cari işlemler dengesinin bozulmasına neden olmaktadır (Akbostancı ve Tunç, 2001: 3).

Mundell – Fleming modeli bağlamında bütçe ile dış ticaret açıkları arasındaki etkileşim ise Şekil 1’de özet olarak sunulmaktadır.

Kaynak: Bilgili, Faik ve Emine Bilgili (1998), “Bütçe Açığının Cari İşlemler Dengesi Üzerindeki Etkileri: Teori ve Uygulama”, **İktisat İşletme ve Finans Dergisi**, Mayıs-1998, s. 7.

Şekil 1. İkiz Açık İlişkisi

1982 – 1984 yılları arasında Başkan Reagan’ın ekonomi danışmanları konseyinin başında bulunan Martin Feldstein, 1980’lerin ilk yarısında ABD’de yaşanan iktisadi gelişmeleri analiz ederek ekonomik istikrar açısından son derece önem arz eden bütçe ve cari işlemler dengesinin, kuvvetli bir nedensellik ilişkisi içinde olduklarını literatürde “Feldstein Zinciri” olarak yer edinen hipotezi ile savunmuştur. Hipoteze göre; bütçe açıkları reel faiz oranlarının yükselmesine neden olarak sermaye girişlerini artırmaktadır. Sermaye girişlerinin beraberinde getirdiği ulusal paradaki değerlenme süreci ise uluslararası ticaretin ithalat lehine bozulmasına ve dış ticaret açığının ortaya çıkmasına yol açmaktadır. Bütçe açıkları aynı zamanda toplam yurt içi talep düzeyinde de artışa neden olarak ithalatı özendirilmekte ve dolayısıyla yine dış ticaret dengesinin bozulması ile sonuçlanabilmektedir. Ancak Feldstein 1980’lerin başında ABD ekonomisinde yaşanan iç ve dış dengesizliklerin temelinde ikinci etkileşim kanalının daha zayıf bir güce sahip olduğunu belirtmiştir (Niskanen, 1988: 514).

1.3. Ricardocu Denklik Hipotezi

İlk kez 19. yüzyılda klasik iktisatçılardan David Ricardo tarafından ortaya konulan ve 1970'li yıllarda Robert Barro tarafından rasyonel beklentiler teorisi ile desteklenerek geliştirilen Ricardocu Denklik Hipotezi, Keynezyen Geleneksel Görüş'ün aksine bütçe ile cari işlemler açıkları arasında bir ilişki olmadığını ileri sürmektedir.

Ricardocu Denklik Hipotezi'ne göre, bugünkü ve gelecekteki kamu harcamaları veri iken hükümetin vergilerde bir indirimde gitmesi, harcanabilir geliri artırmaya rağmen kişisel tüketimi etkilememektedir (Ünsal, 2001: 315). Çünkü rasyonel biçimde hareket eden bireyler mevcut harcanabilir gelirlerindeki artışı, gelecekte vergilerde oluşacak artışı telafi etmek için tasarruf etmektedirler (Yücel ve Ata, 2003: 6). Dolayısıyla tüketim üzerinden ithalatı artıracak etkiler ortaya çıkmamakta ve cari işlemler dengesi de bozulmamaktadır.

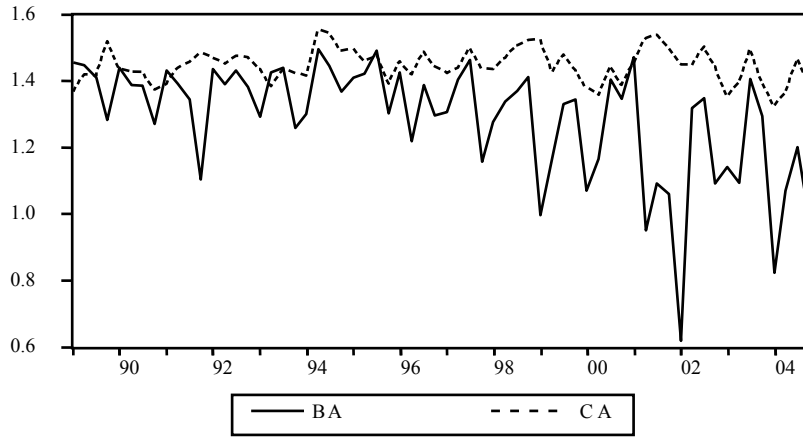
Türkiye ekonomisi açısından bu hipotezlerden hangisinin geçerlilik taşıdığı 1989 – 2004 dönemi esas alınarak ekonometrik yöntemler yardımıyla test edilmiştir. Ekonomik istikrarsızlığın iki temel unsuru olan bütçe ve cari işlemler açıklarının birbirleri ile bağlantılı olarak mı meydana geldikleri yoksa birlerinden bağımsız olarak mı ortaya çıktıkları uygulanacak olan ekonomik politikalara ışık tutması bakımından son derece önem taşımaktadır. Türkiye gibi uzun dönemlerdir bu açıklar ile karşıya kalmış bir ülkede ise söz konusu önem, kendisini daha belirgin biçimde hissettirmektedir.

2. Türkiye Ekonomisinde Bütçe ve Cari İşlemler Dengesi

Türkiye ekonomisinde 1980'li yıllara kadar ithal ikameci sanayileşme stratejisi takip edilmiştir. Ancak 1970'li yıllarda yaşanan ekonomik, sosyal ve siyasal nitelikli gelişmeler üzerine uygulanan bu modelin değişimi kaçınılmaz hale gelmiş ve 24 Ocak 1980 Kararları ile birlikte ihracata dayalı büyüme modeline geçiş yapılmıştır. Bu model çerçevesinde devletin ekonomik faaliyetler içerisindeki etkinliğinin azaltılması ve özel sektörün güçlendirilerek iç ve dış piyasalarda ağırlık kazanabilmesi için bankacılık, faiz, kur, kamu maliyesi ve dış ticaret gibi alanlarda yapısal değişimi ve dönüşümü gerektiren yeni düzenlemelere gidilmiştir. Fakat yapısal tedbirler tam olarak hayata geçirilemediği için ekonomi, 1980'lerin sonunda yeniden bir durgunluk ortamına sürüklenmiştir. Ekonomik darboğazın, yabancı tasarrufların ülkeye kanalizasyonla edilerek açılması ve bütçe açıklarının da dış kaynaklarla

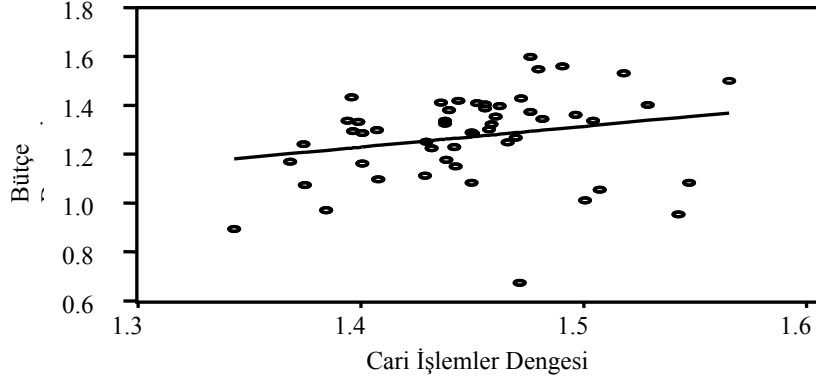
finanse edilebilmesi amacıyla 1989 yılında 32 Sayılı “Türk Parası Kıymetini Koruma Hakkında Kanun” yeniden düzenlenerek sermaye hareketlerinin önündeki engeller tamamen kaldırılmıştır. Spekülatif nitelikteki yabancı sermaye hareketlerinin önem kazandığı 1989 sonrasında ise faiz ve kur gibi değişkenler, ekonomik yapı üzerinde daha belirleyici bir rol oynamaya başlamışlardır. Yabancı sermaye hareketlerine bağımlılığın güç kazanması neticesinde de bu değişkenler kanalıyla bütçe ve cari işlemler açığı varlıklarını devam ettirmişlerdir.

Grafik 1’de 1989 – 2004 dönemine ilişkin bütçe ve cari işlemler dengesinin ekonometrik analizlerimizde kullandığımız değerlerinin gelişimi görülebilmektedir.

Grafik 1. Türkiye’de Bütçe ve Cari İşlemler Dengesi (1989 – 2004)

İki serinin de genel itibariyle aynı yönlü hareket ettikleri ve izledikleri eğilim açısından en belirgin farklılaşmanın ise ekonomik kriz dönemlerinde ortaya çıktığı görülmektedir. Söz konusu değişkenlere ilişkin Grafik 2’de gösterilen scatter diyagramı da bütçe ve cari işlemler dengesi arasında pozitif yönlü doğrusal bir ilişkinin bulunduğunu ortaya koymaktadır.

Grafik 2. Bütçe ve Cari İşlemler Dengesi Scatter Diyagramı (1989–2004)

Grafik 1 ve Grafik 2 değişkenlerin birbirleri ile bağlantıları hakkında genel bir bilgi vermesine karşılık ilişkinin yönü ve derecesini net biçimde göstermemektedir. Bu noktada aşağıda belirtilen ekonometrik yöntemlerden hareketle kapsamlı değerlendirmelere gidilmektedir.

3. Veri ve Ekonometrik Yöntem

Bu çalışmada Türkiye ekonomisinde sermaye hareketleri önündeki engellerin tamamen kaldırıldığı 1989 başlangıç yılı alınarak 2005'e kadar geçen dönem içerisinde bütçe ve cari işlemler dengesi arasındaki ilişki, "En Küçük Kareler Yöntemi" ile "VAR Analizi" teknikleri kullanılarak değerlendirilmektedir.

Bütçe dengesi ile cari işlemler dengesi arasındaki ilişkinin ekonometrik yöntemlerle değerlendirilebilmesi için, DİE (TÜİK) ve TCMB Elektronik Veri Dağıtım Sisteminden temin edilen ve 1989: I – 2004: IV dönemini kapsayan üçer aylık bütçe dengesi, cari işlemler dengesi ve GSMH verileri kullanılmıştır. Analizlerde mevsimsel düzeltmeye tabi tutulmuş ve logaritmik değerleri alınmış Bütçe Dengesi/GSMH (BASA) ile Cari İşlemler Dengesi/GSMH (CASA) serileri kullanılmıştır.

4. Literatür

İkiz açıklar hipotezini Türkiye ekonomisi açısından değerlendiren araştırmalara ilişkin temel bilgiler Tablo 1’de yer almaktadır. Farklı yöntem ve dönemlerin kullanıldığı bu araştırmalara ilişkin bulguların ise ortak bir sonuç üzerinde birleşmediği görülmektedir. Bulguların önemli bir bölümü açıkların birbirleriyle olan ilişkisini savunan “Keynezyen Geleneksel Görüş”ü doğrulamasına rağmen bazı araştırma sonuçları, değişkenlerin birbirlerinden bağımsız olduğunu kabul eden “Ricardocu Denklik Hipotezi”ni desteklemektedir.

Tablo 1. Türkiye Ekonomisi İçin Bütçe Açıkları – Cari İşlemler Açıkları İlişkisi Üzerine Yapılan Ampirik Çalışmalar

Çalışma	Dönem	Yöntem	Bulgular
Gök ve Altay (2007)	1989-2005 ÜV*	Eşbütünleşme ve VAR Analizi	Kısa dönemde açıklar arasında ilişki bulunmaktadır.
Yaldız (2006)	1994-2005 ÜV	Eşbütünleşme Yöntemi	Bütçe açıkları cari işlemler açıklarını etkilemektedir.
Aksu ve Başar (2005)	1989-2003 AV*	Vektör Otoregresyon Modeli (VAR)	Dış ticaret açıkları bütçe açıklarını etkilemektedir.
Çetintaş ve Barışık (2005)	1974-2003 YV*	Zivot ve Andrews Birim Kök Testi, Granger ve Hsiao Nedensellik Testi	Dış ticaret açıkları ile bütçe açıkları arasında bir nedensellik bulunmamaktadır.
Ay vd. (2004)	1992-2003 YV	En Küçük Kareler Yöntemi, Granger Nedensellik	Açıklar arasında karşılıklı bir ilişki bulunmaktadır.
Yücel ve Ata (2003)	1975-2002 YV	Engle-Granger İki Aşamalı Eşbütünleşme Yöntemi, Granger Nedensellik	Açıklar arasında uzun dönemli bir ilişki bulunmaktadır.
Utkulu (2003)	1950-2000 YV	Koentegrasyon Testi, Hata Düzeltme Modeli, Granger Nedensellik	Uzun dönemde karşılıklı bir ilişki bulunmaktadır.

Akbostancı ve Tunç (2002)	1987-2001 ÜV	Koentegrasyon Testi, Hata Düzeltme Modeli	Uzun dönemde karşılıklı bir ilişki bulunmaktadır. Kısa dönemde ise bütçe açıkları cari işlemleri etkilemektedir.
Kutlar ve Şimşek (2001)	1984-2000 ÜV	Koentegrasyon Testi, Hata Düzeltme Modeli	Açıklar arasında güçlü bir nedensellik ilişkisi bulunmaktadır. Cari açığın etki gücü daha fazla çıkmaktadır.
Kuştepli (2001)	1975-1995 YV	Koentegrasyon Testi, Nedensellik Testi	Bütçe açıkları cari işlemler açıklarını etkilemektedir.
Zengin (2000)	1987-1998 ÜV	VAR Modeli	Bütçe açıkları cari işlemler üzerinde etkili olmaktadır.
Bilgili ve Bilgili (1998)	1975-1993 YV	Regresyon Analizi	Açıklar arasında ilişki bulunmamaktadır.

* AV: Aylık Veriler, YV: Yıllık Veriler, ÜV: Üçer Aylık Veriler

5. Bulgular

ADF testi ile durağanlıkları sınanan serilerin orijinal düzeylerinde birim kök içermedikleri sonucundan hareketle doğrudan regresyon analizi yapılmıştır. Serilerin 2001 ve 2002 dönemlerindeki dalgalanmaları dikkate alınarak dummy değişkenlerinin ilave edildiği regresyon sonuçları ise her iki modelde otokorelasyon sorunu bulunduğunu göstermiştir. Bu sorunu ortadan kaldırmak üzere bağımlı değişkenlerin bir gecikmeli değerleri alınarak yapılan işlemlerin ardından elde edilen modelleme bulguları Tablo 2 ve Tablo 3'de verilmiştir.

Tablo 2. CASA Bağımlı Değişkenine Göre Regresyon Modeli

Değişken	Katsayı	Standart Hata	t-istatistiği	Olasılık
BASA	0.096670	0.031246	3.093859	0.0033
DUMMY	0.042706	0.015469	2.760669	0.0082
CASA (-1)	0.505623	0.112422	4.497536	0.0000
C	0.586502	0.166954	3.512947	0.0010

Cari işlemler dengesinin bağımlı değişken olarak alındığı model sonuçlarına göre bütçe dengesindeki 1 birimlik değişim cari işlemler dengesini yaklaşık 0,09 birim oranında etkilemektedir.

Tablo 3. BASA Bağımlı Değişkenine Göre Regresyon Modeli

Değişken	Katsayı	Standart Hata	t-istatistiği	Olasılık
CASA	1.108026	0.524385	2.112999	0.0399
DUMMY	-0.197452	0.070000	-2.820743	0.0070
BASA (-1)	0.154972	0.141716	1.093539	0.2797
C	-0.507657	0.711530	-0.713472	0.4791

Bütçe dengesinin bağımlı değişken olarak alındığı model sonuçları ise cari işlemler dengesindeki 1 birimlik değişimin bütçe dengesini yaklaşık 1,1 birim oranında etkilediğini göstermektedir. Bu sonuçlar aynı zamanda karşılıklı bir nedenselliğin bulunduğu ve ayrıca cari işlemlerin etki derecesinin de daha yüksek olduğuna işaret etmektedir.

Değişkenlerin birbirleri ile ilişkilerini daha belirgin bir biçimde ortaya koyabilmek için aynı zamanda “VAR Analizi” tekniğinden de faydalanılmıştır. Bu analiz kapsamında ilk olarak optimal gecikme uzunluğu Akaike Bilgi Kriteri aracılığıyla tespit edilmiş ve belirlenen 4 gecikme sayısı esas alınarak VAR model tahminlemesi yapılmıştır.

Tablo 4. VAR Model Tahminlemesi

	CASA	BASA
CASA (-1)	0.457038 (0.15531) [2.94273]	-0.675768 (0.65658) [-1.02922]
CASA (-2)	-0.105220 (0.17972) [-0.58547]	0.294335 (0.75977) [0.38740]
CASA (-3)	0.090846 (0.17748) [0.51188]	-0.680539 (0.75029) [-0.90704]
CASA (-4)	-0.145459 (0.16023) [-0.90779]	1.588475 (0.67740) [2.34496]
BASA (-1)	0.041955 (0.03728) [1.12539]	0.261745 (0.15760) [1.66079]
BASA (-2)	-0.009530 (0.03842) [-0.24806]	0.114545 (0.16242) [0.70525]
BASA (-3)	0.064522 (0.04035) [1.59917]	0.368009 (0.17057) [2.15752]
BASA (-4)	0.053041 (0.03738) [1.41896]	-0.059198 (0.15803) [-0.37461]
C	0.817760 (0.25420) [3.21698]	-0.378046 (1.07465) [-0.35179]
DUMMY	0.050235 (0.01880) [2.67251]	-0.029621 (0.07946) [-0.37275]

Tahmin edilen VAR modelinin yapısal bir sorun içerip içermediğini belirlemek amacıyla Normal Dağılım, Değişen Varyans, Otokorelasyon, Duranlık testleri yapılmış ve bu testlerin tamamı modelin bir sorun taşımadığını göstermiştir. VAR modelinde hesaplanan katsayıları kendi başlarına yorumlamak genellikle zor olduğu için de bütçe dengesi ile cari işlemler dengesi arasındaki ilişkinin yönü VAR Granger Nedensellik Testi, Etki – Tepki Analizi ve Varyans Ayrıştırması ile değerlendirilmiştir.

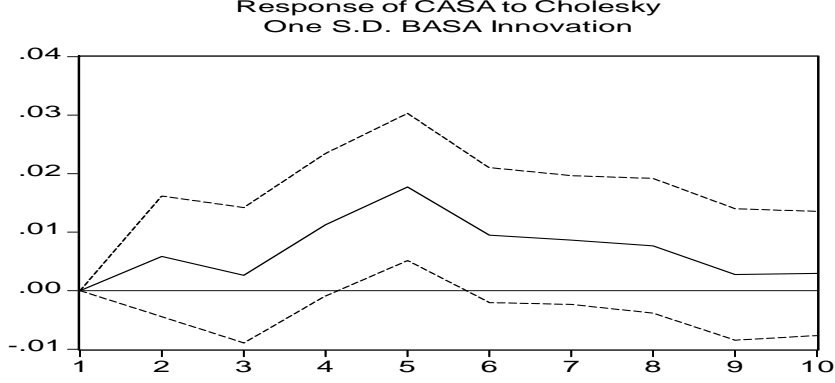
Tablo 5. VAR Granger Nedensellik Testi Sonuçları

Bağımlı Değişken: CASA			
Dışsal Değişken	Chi-sq	Gecikme Sayısı	Olasılık
BASA	8.161884	4	0.0858
All	8.161884	4	0.0858

Bağımlı Değişken: BASA			
Dışsal Değişken	Dışsal Değişken	Dışsal Değişken	Dışsal Değişken
CASA	6.543805	4	0.1621
All	6.543805	4	0.1621

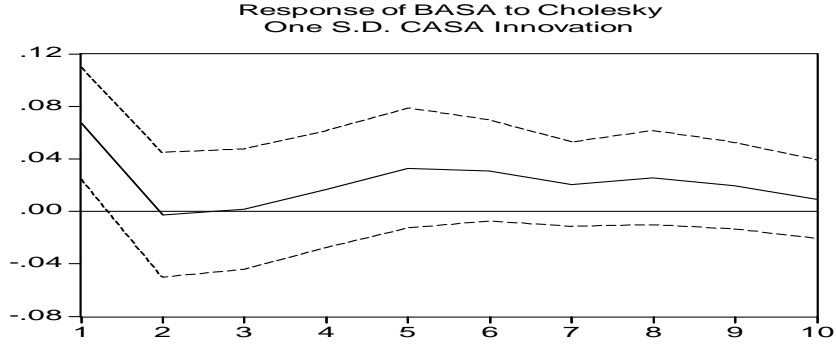
Kurulan VAR modellerinden elde edilen f istatistikleri, sistemde yer alan bütçe açıkları ile cari işlemler açıkları arasında karşılıklı bir ilişkinin bulunduğunu göstermektedir. Dolayısıyla bütçe açıkları ve cari işlemlerde meydana gelen değişmelerin birbirlerinin açıklayıcısı durumundadır ve sonuçlar % 10 seviyesinde istatistiksel olarak anlamlıdır.

Sistemdeki değişkenlerden birine gelen şokun sistemdeki diğer değişkenler üzerindeki etkisini incelemek amacıyla yapılan “Etki – Tepki Analizleri”ne ilişkin sonuçlar ise Grafik 3 ve 4’de sunulmaktadır

Grafik 3. Bütçe Dengesindeki Bir Standart Hatalık Şoka Cari İşlemlerin Tepkisi

Grafik 3, bütçe açığına gelen şokların cari işlemler hesabı açığını sürekli olarak artırdığını göstermektedir. Bu artış ilk iki yılda çok yüksek düzeylerde seyrederken üçüncü yıla girildiğinde yani 9. çeyrekte itibaren cari açığın artışında azalma görülmekte, ancak etki hala pozitif yönde devam etmektedir.

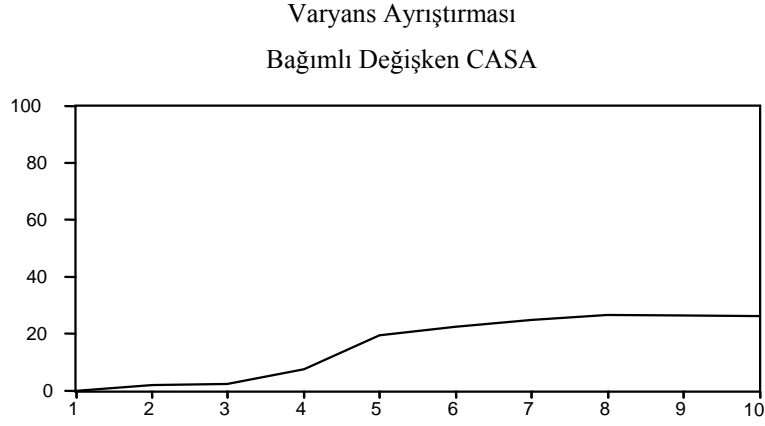

Grafik 4. Cari İşlemler Dengesindeki Bir Standart Hatalık Şoka Bütçe Dengesinin Tepkisi

Grafik 4'de ise cari işlemlere açığına gelen şokların bütçe açığını artırdığı görülebilmektedir. Artışın etkisi ise 2. yılın sonlarına doğru azalmaktadır.

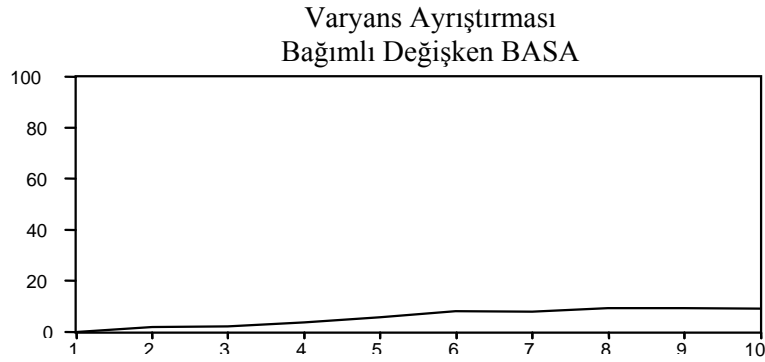
Değişkenlerin her birinin varyansında meydana gelen değişmelerin yüzde kaçının kendisinden ve yüzde kaçının da diğer değişkenler tarafından

açıklandığını belirlemek üzere yapılan VAR Ayrıştırması sonuçları ise Grafik 5 ve 6'da verilmektedir.

Grafik 5. Varyans Ayrıştırması Grafiği

Bağımlı değişkenin cari işlemler dengesi alındığı VAR Ayrıştırması grafiği, bütçe açıklarının cari işlemlerdeki değişimin açıklayıcılarından biri olduğunu ortaya koymaktadır. 5. dönemden itibaren cari işlemler dengesindeki değişimin bütçe dengesi tarafından açıklanma oranı artmakta 10. dönemde değişimin yüzde 73'ü kendisi tarafından açıklanırken yüzde 27'si ise bütçe açıkları tarafından açıklanmaktadır.

Grafik 6. Varyans Ayrıştırması Grafiği

Bağımlı değişkenin bütçe dengesi alındığı VAR Ayrıştırması grafiğinde ise bütçede meydana gelen değişimin cari işlemler tarafından açıklanma oranının daha düşük olduğu görülmektedir. 4. dönemden itibaren bir artış eğiliminin ortaya çıkmasına rağmen 10. dönemde bütçedeki değişimin sadece yüzde 9'unun cari işlemler tarafından açıklandığı dikkat çekmektedir.

Sonuç ve Değerlendirme

Günümüz dünyasında iktisadi politikaların genel itibariyle devletlerin ekonomik faaliyetler içerisindeki etkinliğinin azaltılması yönünde şekillendirildiği görülmektedir. Ancak geçmişle karşılaştırıldığında daha çok harcama yapısı üzerinde etkili olan bu anlayışın kamu harcamalarındaki artış eğilimini kıramadığı dikkat çekmektedir. Dolayısıyla özellikle az gelişmiş ve gelişmekte olan birçok ülkede bütçe dengesizliği, ekonomik problemler arasında halen önemli bir yer tutmaktadır. Kamu harcamaları ile gelirleri arasındaki makasın kapatılamaması ise harcamaların finansman yöntemine bağlı olarak faiz oranları, özel yatırımlar, enflasyon ve döviz kurları gibi diğer makroekonomik büyüklüklerin olumsuz yönde etkilenmesine yol açmaktadır.

Bütçe açıklarının etki alanı içerisinde ekonomik krizlerin temel belirleyicileri arasında kabul edilen cari işlemler hesabı da yer almaktadır. Mal ve hizmet ticaretiyle faktör kazançlarından kaynaklanan döviz gelirleri ile döviz harcamaları arasındaki farkı ifade eden cari işlemler hesabının açık vermesi, ülkede döviz talebi fazlasının bulunduğunu gösterir. Bu talep fazlası da fiyatların yükseleceğine işaret ederek devalüasyon olgusunu ortaya çıkarmaktadır. Devalüasyon ise fiyatlar genel düzeyi, kaynak dağılımı, dış borçlar, dış ticaret hadleri ve ticaret ortakları üzerinde olumsuz etkiler meydana getirerek mikro ve makro ölçekte ekonomik dengelerin zarar görmesine yol açabilmektedir.

Bütçe ve cari işlemler açıkları arasında bir nedensellik bağıntısının bulunup bulunmadığına yönelik tartışmalar, 1980'lerin ilk yarısında ABD'nin içinde bulunduğu ekonomik koşullardan hareketle hız kazanmıştır. Ancak söz konusu ikili sorun zamanla diğer gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerde de kendisini gösterince bu konudaki tartışmaların kapsamı daha da genişlemiş ve iktisadi yaklaşımların teorik önermelerinin geçerliliği ampirik analizler yardımıyla sınanmaya başlanmıştır.

Bütçe ve cari işlemler dengesi arasındaki ilişkiyi ele alan Keynezyen ve Ricardocu yaklaşımlardan hangisinin geçerli olduğu Türkiye ekonomisi açısından 1989 – 2004 dönemi esas alınarak üçer aylık bütçe dengesi/GSMH ve

cari işlemler dengesi/GSMH verilerinden hareketle “En Küçük Kareler Yöntemi” ve “VAR Analizi” teknikleri yardımıyla değerlendirilmiştir. Bulgular bütçe ve cari işlemlerde meydana gelen değişimlerin birbirlerinin açıklayıcısı durumunda olduğunu yani açıklar arasında karşılıklı bir nedenselliğin bulunduğunu göstermiştir. Dolayısıyla bütçe dengesini sağlamadan tek başına cari işlemler açığını kapatmaya çalışmak, benzer şekilde cari işlemler dengesi sağlamadan tek başına bütçe açıklarını kapatmaya çalışmak etkin sonuçlar vermeyecektir.

Cari işlemler dengesi için, açığın sürdürülebilir bir yapıda gelişmesi ve sağlıklı kaynaklarla finanse edilebilmesini sağlayacak yapısal önlemler alınmalıdır. Yeni bir sanayi ve uluslararası rekabet politikası ile Türk sanayisinin rekabet gücü geliştirilmelidir. Oluşturulması gereken yeni rekabet stratejisi çerçevesinde üretim maliyetlerini düşürmeye yönelik önlemler alınmalı, verimlilik artışları korunmalı ve ihracatta katma değeri yüksek olan ürünlere yoğunlaşılmalıdır. Ürün çeşitlendirmesine gidilerek dış pazarlarda rekabet edebilecek potansiyele sahip, yüksek katma değerli, sermaye ve bilgi yoğun, yeni teknoloji özelliği olan ürünler geliştirilmelidir. Yurt içi üretimin ithalat bağımlılığının azaltılması amacıyla, sanayide kullanılan ithal ara girdilerin yurt içinde üretilmesini sağlayacak mekanizmalar geliştirilmelidir. Diğer taraftan makro ekonomik istikrarın ve büyüme performansının sürdürülmesi, enflasyon oranının daha aşağıya çekilmesi ve cari işlemler açığının da kontrol altında tutulması amacıyla mali disipline devam edilmelidir. Kamu yatırımlarının etkinliği artırılmalı, yatırımlar öncelikle sosyal ihtiyaçları giderecek ve üretken faaliyetleri destekleyecek nitelikteki altyapıya yönlendirilmelidir. KİT’lerden kısa vadede özelleştirilecek olanların belirli bir takvim ve strateji çerçevesinde ve takvime sadık kalarak satılmaları yoluna gidilmeli, ancak özelleştirilinceye kadar bu teşebbüsler ve diğerleri karlılık ve verimlilik ilkelerine göre işletilmelidir. Ayrıca uygulanacak vergi politikaları büyüme ve istihdamın desteklenmesine, ekonomide kayıt dışılığın azaltılmasına ve daha basit, adil ve geniş tabanlı bir sistemin kurulmasına olanak tanımalıdır (www.tusiad.org 10/03/2008).

Kaynakça

- Akbostancı, Elif ve Gül İpek Tunç (2002), “Turkish Twin Deficits. An Error Correction Model of Trade Balance”, **ERC Working Papers in Economics**, 01/06.
- Aksu, Hayati ve Selim Başar (2005), “İkiz Açıklar Hipotezi’nin Türkiye Açısından Araştırılması”, **İktisat İşletme ve Finans**, Eylül-2005.
- Ay, Ahmet vd. (2004), “Bütçe Açığı – Cari İşlemler Açığı Arasındaki İlişki: Türkiye Örneği (1992-2003)”, **Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, Sayı: 12.
- Bilgili, Faik ve Emine Bilgili (1998), “Bütçe Açığının Cari İşlemler Dengesi Üzerindeki Etkileri: Teori ve Uygulama”, **İktisat İşletme ve Finans Dergisi**, Mayıs.
- Çetintaş, Hakan ve Salih Barışık (2005), “Yapısal Kırılma, Birim Kök ve İkiz Açıklar Hipotezi: Türkiye’den Ampirik Bulgular”, **Maltepe Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**, Sayı: 1.
- Gök, Barış (2006), **İkili Açık Hipotezi ve Türkiye Uygulaması**, Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, İzmir.
- Gök, Barış ve N. Oğuzhan Altay (2007), “Türkiye’de İkiz Açıkları Hipotezi 1989–2005 ”, **TİSK Akademi**, Cilt: 2, Sayı: 3.
- Kuştepel, Yeşim Rabia (2001), “An Empirical Investigation of the Feldstein Chain for Turkey”, **Dokuz Eylül Üniversitesi İşletme Fakültesi Dergisi**, 2 (1).
- Kutlar, Aziz ve Muammer Şimşek (2001), “Türkiye’de Bütçe Açıklarının Dış Ticaret Açıklarına Etkileri, Ekonometrik Bir Yaklaşım: 1984 (4) – 2000 (2)”, **Dokuz Eylül Üniversitesi İ.İ.B.F Dergisi**, Cilt: 16, Sayı: 1.
- Niskanen, William A. (1988), “The Uneasy Relation Between The Budget and Trade Deficits”, **Cato Journal**, Cilt: 8, No: 2.
- Timur, Yasemin (2005), **Cari İşlemler ve Bütçe Açığı Arasındaki Nedensellik İlişkisi: Teori ve Uygulama**, Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Kayseri.
- Utkulu, Utku (2003), “Türkiye’de Bütçe Açıkları ve Dış Ticaret Açıkları Gerçekten İkiz mi? Koentegrasyon ve Nedensellik Bulguları”, **Dokuz Eylül Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**, Cilt: 18, Sayı: 1.
- Ünsal, Erdal M. (2001), **Makro İktisat**, İmaj Yayıncılık, 4. Baskı, Ankara.
- Yaldız, Esra (2006), “İkiz Açık Hipotezi ve Türkiye”, **İzmir İktisat Kongresi Araştırma Merkezi Bilimsel Çalışma Raporları Serisi BÇR No. 2006/01**, İzmir.
- Yücel, Fatih ve Ahmet Yılmaz Ata (2003), “Eş-Bütünleşme ve Nedensellik Testleri Altında İkiz Açıklar Hipotezi: Türkiye Uygulaması”, **Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyal Bilimler Dergisi**, Cilt: 12, Sayı: 12.
- Zengin, Ahmet (2000), “The Twin Deficits Hypothesis (The Turkish Case)”, **First International Joint Symposium on Business Administration**, Gökçeada-Çanakkale.
- http://www.tusiad.org/tusiad_cms.nsf/mainpage?OpenForm